

НИКИФОРОВ А. С.,

аспірант кафедри

кримінально-правових дисциплін

*Дніпровського державного університету**внутрішніх справ***УДК 343.9****DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.100>****ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
ТА ЇЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ПОКАЗНИКА РІВНЯ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА ОСВІЧЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ**

У науковій статті автор проводить дослідження історії розвитку неправомірної вигоди та її інтерпретації як показника рівня загальної культури та освіченості населення. Даний науковий пошук є цікавим через те, що він заснований на дослідженнях зарубіжних науковців. Вказано на те, що явище неправомірної вигоди носить не тільки правовий характер, а при його вивченні доцільно звернутися навіть до математичних формул.

Констатовано, що рівень корупції у світі є актуальним питанням для всього міжнародного товариства. Вказана проблематика стосується також і України, оскільки наша держава не так давно приєдналася до світових ініціатив по боротьбі з корупцією, взявши на себе низку зобов'язань. Для розроблення адекватних заходів протидії важливо урахувати масштаби та тип корупції в Україні. Так, у першій половині 90-х рр. XX ст. корупція проявлялася у формі класичних корупційних відносин, коли обидві сторони отримували вигоди – одна зі сторін (бізнес або громадяни) у вигляді незаконних переваг або ухилення від покарання за правопорушення, а інша сторона (бюрократія, правоохоронні органи) – матеріальні та інші вигоди для себе і своїх близьких. Такий тип корупції можна охарактеризувати як пасивну корупцію бюрократії, тому що ініціаторами корупційних відносин частіше були бізнес і громадяни. У результаті через відсутність реальної протидії розмах корупції збільшувався – вона ставала системною, формувалися корупційні ринки, відбувався процес легалізації корупційних виплат шляхом їх перетворення на платні послуги. Специфічною характеристикою української корупції є формування стійких довірчих відносин, що пов'язують посадових осіб і бізнесменів, які створюють соціальні передумови для встановлення корупційних відносин.

Встановлено, що у Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий рівень земельної нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти. Даний історичний контекст вказує на те, що рівень освіти населення в загальному вимірі впливає на рівень загальної культури.

Ключові слова: *неправомірна вигода, соціологічні дослідження, історико-правовий аспект, загальна культура, рівень корупції, Transparency International.*

Nykyforov A. S. History of the development of unlikely benefits and its interpretation as an indicator of the level of general culture and education of the population

In the scientific article, the author conducts a study of the history of the development of unfair profit and its interpretation as an indicator of the level of general culture and education of the population. This scientific research is interesting because it is based on research by foreign scientists. It is indicated that the phenomenon of unfair profit is not only legal in nature, but when studying it, it is advisable to turn even to mathematical formulas.

It is stated that the level of corruption in the world is a relevant issue for the entire international community. The above-mentioned issues also concern Ukraine, since our state has recently joined global initiatives to combat corruption, having undertaken a number of obligations. To develop adequate countermeasures, it is important to take into account the scale and type of corruption in Ukraine. Thus, in the first half of the 90s of the 20th century, corruption manifested itself in the form of classic corruption relations, when both parties received benefits – one of the parties (business or citizens) in the form of illegal advantages or evasion of punishment for offenses, and the other party (bureaucracy, law enforcement agencies) – material and other benefits for themselves and their loved ones. This type of corruption can be characterized as passive corruption of bureaucracy, because the initiators of corrupt relations were more often business and citizens. As a result, due to the lack of real countermeasures, the scope of corruption increased – it became systemic, corruption markets were formed, and the process of legalizing corruption payments by converting them into paid services took place. A specific characteristic of Ukrainian corruption is the formation of stable trust relationships that connect officials and businessmen, who create social prerequisites for establishing corrupt relations.

It has been found that in Western Europe, North America, Australia and New Zealand, the movement for broad education had an important ally in expanding education: Protestant churches wanted people to be educated so that they could read the Bible. In contrast, the Catholic Church generally feared that literacy could challenge its authority. Education enabled people not only to read the Bible, but also to achieve success in other areas of learning. Protestant countries, mainly because of higher levels of education, had lower levels of land inequality than Catholic countries in the 19th century. In most colonial situations, local political communities did not have the resources to create mass education. As a rule, colonial states were not inclined to take measures to influence people's lives in a positive way, in particular, to provide them with not necessarily higher education, or at least basic education. This historical context indicates that the level of education of the population in general affects the level of general culture.

Key words: *illicit gain, sociological research, historical and legal aspect, general culture, level of corruption, Transparency International.*

Вступ. Рівень корупції у світі є актуальним питанням для всього міжнародного товариства. Вказана проблематика стосується також і України, оскільки наша держава не так давно приєдналася до світових ініціатив по боротьбі з корупцією, взявши на себе низку зобов'язань. Для розроблення адекватних заходів протидії важливо ураховувати масштаби та тип корупції в Україні. Так, у першій половині 90-х рр. XX ст. корупція проявлялася у формі класичних корупційних відносин, коли обидві сторони отримували вигоди – одна зі сторін (бізнес або громадяни) у вигляді незаконних переваг або ухилення від покарання за правопорушення, а інша сторона (бюрократія, правоохоронні органи) – матеріальні та інші вигоди для себе і своїх близьких. Такий тип корупції можна охарактеризувати як пасивну корупцію

бюрократії, тому що ініціаторами корупційних відносин частіше були бізнес і громадяни. У результаті через відсутність реальної протидії розмах корупції збільшувався – вона ставала системною, формувалися корупційні ринки, відбувався процес легалізації корупційних виплат шляхом їх перетворення на платні послуги. Специфічною характеристикою української корупції є формування стійких довірчих відносин, що пов'язують посадових осіб і бізнесменів, які створюють соціальні передумови для встановлення корупційних відносин. Зважаючи на це, ми звернулися до світових соціологічних досліджень в історико-правовому контексті.

Вирішенню різних організаційно-правових проблем корупційної злочинності та вдосконаленню вітчизняного антикорупційного законодавства присвячено праці В. Б. Аве'рянова, Ю. В. Бауліна, С. Г. Брателя, О. М. Бандурки, О. Ю. Бусол, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, О. Ю. Дрозда, А. П. Закалюка, М. В. Калатура, А. Т. Комзюка, О. М. Костенка, А. О. Левчук, О. М. Литвинова, І. О. Лугового, О. А. Мартиненка, М. І. Мельника, І. Д. Пастуха, О. П. Рябченко, В. В. Сокурєнка, В. М. Трепака, Т. В. Хабарова, В. В. Чернея, В. І. Шакуна, С. О. Шатрави та інших.

Поставка завдання. Метою статті є дослідження історії розвитку неправомірної вигоди та її інтерпретації як показника рівня загальної культури та освіченості населення.

Результати дослідження. Проблема боротьби з корупцією хвилювала філософів, соціологів і політиків ще з часів Арістотеля [1]. Незважаючи на те, що деяким країнам, здається, вдалося суттєво скоротити корупцію, рівень отримання неправомірної вигоди, так званої корупції, залишається високим у більшості країн світу. У 2010 році в Індексі сприйняття корупції від Transparency International (далі – TI), завданням якого є здійснити оцінку корумпованості (чи некорумпованості) політичних та економічних інститутів у їхніх країнах, 131 зі 178 країн опустилися нижче середини на 10 пункті індексу, з вищими балами, що представляють низький рівень корупції. Лише 23 країни отримали бали (7 або вище), які вказують на те, що їхні уряди в основному некорумповані. У Глобальному барометрі корупції за 2013 рік, опитуванні громадської думки в 107 країнах, проведеному TI, більшість не бачить корупцію як серйозну проблему лише в одній країні (Данія). В рамках даної наукової статті ми не намагаємося продовжити дискусію щодо того, що означає поняття неправомірна вигода або корупція, адже даному питанню присвячено чимало наукових пошуків. Деякі недавні аналізи мають протилежність до «етичного універсалізму» або «неупередженості» у здійсненні державної влади [1, 2]. Це означає, що корупція виникає, коли чиновники, відповідальні за «суспільні блага» суспільства, перетворюють їх на свої приватні блага – підхід, який все ще може бути дискусійним, але є більш комплексним, ніж інші концептуалізації [3].

Наш головний аргумент полягає в тому, що системна корупція глибоко вкорінена в основній соціальній та історичній політичній структурі. Цей аргумент узгоджується зі зростаючим корпусом історичного інституціоналізму, який стверджує, що історичні умови, починаючи від інституцій і закінчуючи природними ресурсами, можуть мати довгостроковий вплив на економічне процвітання, а також на демократизацію [4]. Проведене дослідження перегукується із працями зарубіжного дослідника Glaeser та ін. (2004), які показують, що країни з трьома найбільшими охопленнями початковою школою в 1900 році мали найбільший валовий внутрішній продукт на душу населення через століття [5]. Під час написання даної наукової статті ми звернулися до історико-правового дослідження у сфері протидії корупції, в рамках якого вказують на наявність схожої динаміки між історичними рівнями освіти (у 1870 році) і сучасними (2010) рівнями корупції в 78 країнах. Збереження високого рівня корупції в багатьох країнах свідчить про те, що вона має коріння в довгострокових факторах, а не в останніх інституційних змінах.

Крім того, дослідники звертають увагу на різні історичні рівні освіти, тому що:

- освіта була одним із небагатьох факторів, які були пов'язані з нижчими рівнями корупції [6];
- освіта веде до інших факторів, які сприяють чесності, таких як загальна довіра та відчуття ідентичності з усією країною, а не з окремими сектами чи групами [7];

– вищий рівень освіти веде до більшого рівня багатства та рівності для країн, обидва з яких пов'язані з нижчим рівнем корупції [8].

Середній рівень освіти в країнах помітно зріс (у шість разів) з 1870 по 2010 рік). І все ж минуле має важку руку: країни з найвищим рівнем освіти на початку ряду також були тими, хто перебував на вершині через 140 років ($r = 0,76$). І ті країни, які найбільше відхиляються від цього лінійного зв'язку, були країнами з найвищим рівнем освіти в 1870 році.

Спираючись на вказані факти, дослідниками пропонується кілька прогнозів:

– вищий історичний рівень освіти призводить до меншого сприйняття корупції в сьогоденні;

– історичні рівні освіти важливіші для сучасної корупції, ніж зміни в рівнях освіти. Минуле має більше значення, ніж підвищення рівня освіти, 4 хоча «надолужити» має значення. Але небагато країн мають значне підвищення рівня шкільної освіти.

– історичний рівень освіти є важливішим у формуванні корупції, ніж ранній статок (ВВП на душу населення). Багатство має значення, але освіта важливіша;

– рівень ранньої освіти вищий у розвинутих країнах, ніж у колишніх колоніях, але ще більш критичним є походження колоніалів. Країни Європи або інші країни-колонії мали набагато вищий рівень освіти, ніж інші (колишні) колонії. Поселенці європейського походження мали такі ж очікування від держави, як і люди в їхніх рідних країнах, тому їхні колоніальні «господарі» сприяли вищому рівню освіти для них, ніж там, де населення було переважно корінним [9];

– країни з більш рівноправним розподілом землі мали вищий рівень освіти наприкінці 19 століття – і, у свою чергу, країни з вищою освітою в минулому сьогодні є більш рівними, що відображає важливість універсальних програм соціального забезпечення, таких як загальна освіта для рівності (Rothstein and Uslaner, 2005);

– демократія не впливає на рівень корупції або на рівень освіти. Демократичні країни не мали ані вищого рівня освіти у 1870 році, ані менш сприйнятої корупції у 2010 році. Тематичні дослідження з цього приводу показують, що політичні амбіції щодо підвищення спроможності держави мали значення.

У вказаних дослідженнях у сфері антикорупційної політики, які було нами розглянуто продемонстровано регресію інструментальної змінної, у якій показано, що три чинники – середня кількість шкільних років у 1870 році, зміна шкільних років з часом і сучасна свобода преси – визначають сучасні рівні корупції (у той час як Independent на відміну від (колишніх) колоній включають Західну Європу, Північну Америку, Австралію, Нову Зеландію, Японію, Південну Корею тощо. Поточний дохід на душу населення, сучасний показник демократичного врядування, і чистий рівень нерівності не є значущими предикторами корупції. На першому етапі оцінки, тільки колишній колоніальний статус і частка людей європейського походження є значущими факторами ранньої освіти. Головний аргумент полягає в тому, що загальна освіта є критичним чинником у зниженні корупції. Зміни середньої тривалості навчання також впливають на корупцію – хоча не так сильно, як на історичних рівнях. Цей причинно-наслідковий зв'язок між рівнем корупції та рівнем освіченості і культури населення підтверджується іншою недавньою емпіричною роботою, яка показує, що універсальна державна політика може зменшити корупцію [10]. Крім того, капітал сьогодні має більше значення, ніж рівень демократії в країні 140 років тому (пор. Glaeser et al., 2004). Здається, також є сильний ефект від амбіцій політичної еліти збільшити спроможність держави через освітні реформи. В рамках досліджених нами емпіричних аналізів поєднуємо кількісні та якісні дані. Деякі з кількісних аналізів базуються на невеликих вибірках, оскільки багато ключових змінних для періоду близько 1870 року (таких як нерівність землі, ВВП на душу населення та частка протестантів) доступні лише для невеликої кількості країн. Таким чином, вбачаємо, що рівень корумпованості держави напряму залежить від рівня освіти і навіть частки населення, яка має вищу освіту. Також на показник корупції впливає рівень загальної культури і правосвідомості, оскільки влада, розуміючи, що населення сприймає їхні дії і рішення за правильні, налаштована вміло цим маніпулювати.

У Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет [11]. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий рівень земельної нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті [11]. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти. Місцеві лідери в колоніях і слабких державах фінансували школи для жменьки молодих людей (і рідко для дівчат) – за винятком випадків, коли землі ставали домівкою для вихідців з колоніальних держав. При цьому слід зазначити, що історична несправедливість відіграла важливе значення у здобутті освіти якомога більшою часткою людей з метою підвищення рівня освіченості та культури. Однак важливим аргументом при цьому була забезпеченість населення земельною ділянкою, оскільки ще декілька століть потому земля надавала статус у суспільстві, була важливим ресурсом, який сприяв не тільки виживанню сім'ї, але й заробітку. Країни з рівномірнішим розподілом землі відповідно мали громадян, які могли висувати більші вимоги до держави, зокрема щодо освіти. Саме економічна, а не політична рівність призвела до підвищення рівня грамотності [12, с. 309].

Спочатку ми досліджуємо коріння сучасної корупції, аналізуючи зв'язки з показниками рівня освіти, нерівності та демократизації в 19 столітті. Нашим показником корупції є широко використовуваний Індекс сприйняття корупції (CPI) Transparency International за 2010 рік, який базується на експертних опитуваннях. Соціологічні дослідження доводять, що неможливо виміряти корупцію безпосередньо, тому покладаються на міру сприйняття корупції. Найбільш корумповані країни мають найнижчі оцінки за 10-бальною шкалою. В рамках зазначених вище досліджень використано нові набори даних про історичні рівні освіти, розроблені Моррісоном і Муртіном (у пресі), а також про історичні рівні доходів Бургіноном. Інші показники не змінюють результатів. різні експертні показники «належного врядування» корелюють на рівні 0,9. Експертні показники корелюють із показниками опитувань громадян майже на такому ж високому рівні. 1870 рік є найбільш ранньою датою, для якої доступні дані про середній рівень шкільної освіти для достатньо великої кількості країн (n=78) [9, с. 57; 13, с. 349]. Інформація про валовий національний продукт на душу населення, рівень демократії та відсоток сімейних ферм наявна лише для невеликої кількості країн, оскільки на той момент оцінка корумпованості не була пріоритетною темою. Зважаючи на це, експерти, політологи і правники, оцінюють звичайну регресію найменших квадратів для рівнянь, в які включаються показники рівня корупції та рівня освіченості і загальної культури. Так, можемо зазначити, що з метою оцінки взаємозалежності рівня корупції від рівня освіченості населення звертаються навіть до математичних розрахунків, що свідчить про неабияку актуальність вказаного питання не тільки на національному, але й на світовій арені [14, с. 97].

Зважаючи на вказану проблематику та актуальність антикорупційної політики, не знижується необхідність подальшого моніторингу та дослідження рівня корупції в Україні. Серед найбільш актуальних способів дослідження рівня розвитку корупції нами пропонується розширення мережі науково-дослідних установ, які досліджуватимуть не просто антикорупційне законодавство, а в першу чергу його природу.

Висновки. У Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий

рівень земельної нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти. Даний історичний контекст вказує на те, що рівень освіти населення в загальному вимірі впливає на рівень загальної культури.

Зважаючи на отримані результати, можемо зазначити, що з метою оцінки взаємозалежності рівня корупції від рівня освіченості населення звертаються навіть до математичних розрахунків, що свідчить про неабияку актуальність вказаного питання не тільки на національному, але й на світовій арені.

Зважаючи на вказану проблематику та актуальність антикорупційної політики, не знижується необхідність подальшого моніторингу та дослідження рівня корупції в Україні. Серед найбільш актуальних способів дослідження рівня розвитку корупції нами пропонується розширення мережі науково-дослідних установ, які досліджуватимуть не просто антикорупційне законодавство, а в першу чергу його природу.

Список використаних джерел:

1. Mungiu-Pippidi, Alina. 2006. «Corruption: Diagnosis and Treatment» *Journal of Democracy* 17:86-99.
2. Rothstein, Bo. 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Rothstein, Bo and Jan Teorell. 2012. «Defining and measuring quality of government» Pp. 6-26 in *Good Government: The Relevance of Political Science*, edited by S. Holmberg and B. Rothstein. Cheltenham: Edward Elgar.
4. Wallis, John Joseph. 2006. «The Concept of Systemic Corruption in American History» In Edward L. Glaeser and Claudia Goldin, eds., *Corruption and Reform: Lessons from America's Economic History*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Weber, Eugen. 1976. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870-1914*. Stanford, CA: Stanford University Press.
6. Woodberry, Robert D. 2012. «The Missionary Roots of Liberal Democracy,» *American Political Science Review*, 106:244-274.
7. Glaeser, Edward L., Jose Scheinkman, and Andrei Shleifer. 2003. «The Injustice of Inequality,» *Journal of Monetary Economics*, 50:199-222.
8. Glaeser, Edward, Rafael La Porta, Florencio Lopez-De-Silanes and Andrei Shleifer. 2004. «Do Institutions Cause Growth?» *Journal of Economic Growth*, 9:271-303.
9. Acemoglu, Daron and James A. Robinson. 2012. *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty*. London: Profile.
10. Darden, Keith. 2013. *Resisting Occupation: Mass Literacy and the Creation of Durable National Loyalties*. New York: Cambridge University Press.
11. Adams, Don. 1960. «Problems of Reconstruction in Korean Education,» *Comparative Education Review*, 3:27-32.
12. Трепак В.М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.
13. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В.Л. Федоренка. Київ : Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.
14. Шило С.М. Кримінологічні напрями запобігання корупції в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2019. No 9. С. 237–242.

